

Ігнатова Людмила,кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії,
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ignatova.lyudmila@lil.kpi.ua

ORCID ID: 0000-0001-5353-1970

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА З НАГЛЯДУ ЗА ПАРОВИМИ КОТЛАМИ (1911–1915 рр.): СТРУКТУРА, КОНТЕНТ ТА РОЛЬ У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТЕХНІЧНИХ ЗНАНЬ

У статті досліджено процес становлення видавничої діяльності Київського товариства з нагляду за паровими котлами як важливий складник розвитку науково-технічної періодики Наддніпрянської України на початку ХХ ст. На основі архівних матеріалів висвітлено історію створення часопису «Вісті Київського товариства з нагляду за паровими котлами», що почав виходити у 1911 році. Проаналізовано структуру, тематичне наповнення та еволюцію журналу, який поєднував нормативно-правові матеріали, наукові статті, практичні рекомендації, аналіз аварій, огляди новітніх конструкцій і технічних удосконалень, бібліографічні огляди та фахову дискусію. Особливу увагу приділено редакційній політиці видання, що полягала у зростанні частки оригінальних публікацій та розширенні кола авторів, серед яких переважали провідні спеціалісти галузі парової техніки. Висвітлено фінансові засади функціонування журналу, його безкоштовне розповсюдження серед членів Товариства та поступове зростання кількості сторонніх передплатників. Показано, що видання виконувало не лише інформаційну, а й консолідаційну та просвітницьку функції, сприяючи формуванню професійної спільноти інженерів-механіків і теплотехніків регіону.

Проаналізовано позицію Правління щодо збереження самостійності друкованого органу та відмову від об'єднання з московським виданням. Особливу увагу приділено функціонуванню часопису в умовах Першої світової війни, коли, попри дефіцит ресурсів та економічні труднощі, редакції вдалося зберегти періодичність виходу та наростити обсяг публікацій. Визначено, що видавничу діяльність Товариства, яка включала також випуск спеціалізованих посібників для технічного персоналу (кочегарів), відіграла ключову роль у популяризації знань, підвищенні технічної культури на підприємствах, забезпеченні промислової безпеки та формуванні професійної ідентичності української інженерної спільноти. Доведено, що публікаційна активність Товариства стала важливим етапом у становленні технічної журналістики в Україні на початку ХХ ст. та забезпечила ефективну платформу для науково-інформаційного обміну та фахового зростання спеціалістів у галузі теплової енергетики.

Ключові слова: науково-технічні товариства, технічна періодика, парові машини, теплотехніка, професійна комунікація, інженери.

Вивчення наукових журналів та їхньої ролі у поширенні знань триває вже багато років і залишається актуальним і сьогодні. Сучасні дослідники продовжують аналізувати значення часописів наукових і технічних товариств в об'єднанні професіоналів. Жозеп Сімон у своєму дослідженні наголошує, що з кінця ХVІІІ ст. у багатьох європейських країнах з'явилися вузькоспеціалізовані журнали. Попит на такі публікації сприяв тому, що «журнальна наука» стала важливим фактором становлення наукових дисциплін як соціальних систем та формування знань у цілому (Simon J., 2022, p. 522–523).

Для Наддніпрянської України друга половина ХІХ ст. стала періодом активного розвитку наукових та науково-технічних товариств. Київське (1869 р.) та Новоросійське (Одеса, 1868 р.)

товариства дослідників природи видавали власні «Записки». Пізніше аналогічні видання почали випускати регіональні відділення Російського технічного товариства (РТТ): Одеське – з 1871 р., Харківське – з 1880 р., Катеринославське – з 1891 р. У «Записках» друкувалися повідомлення й доповіді членів товариств, рецензії на наукові статті, описи нових дослідів та новини з міжнародних конгресів (Головко М. В., 2001, с. 29–30).

Київське відділення РТТ орієнтувало свій часопис на найбільш розвинену галузь промисловості регіону, видаючи «Записки Київського відділення Російського технічного товариства з цукрової промисловості». Проте поступово видавнича діяльність розширювалася: почали виходити «Технічний листок» (додаток до «Записок»), «Щорічник з цукрової промисловості», а з 1907 р. – технічний журнал «Інженер» (Грицюта О. О. 2012, с. 21).

Південно-Російське товариство технологів також мало свій друкований орган – «Вісті Південно-Російського товариства технологів». Його структура була подібною до інших періодичних видань: публікувалися наукові статті, бібліографічні огляди та рецензії на праці з інженерно-технічної тематики. Особлива увага приділялася роботам інженерів-технологів, що мали практичне значення для виробництва та були орієнтовані на вирішення прикладних завдань (Радогуз С. А., 2023, с. 1235).

Видавнича діяльність наукових і науково-технічних товариств другої половини ХІХ – початку ХХ ст. представлена в сучасній історіографії низкою ґрунтовних розвідок. Найповніше цей аспект висвітлено у дисертації Н. М. Кушлакової (Кушлакова Н. М., 2017), монографіях І. О. Демуз (Демуз І. О., 2014) та Т. О. Таранцової (Таранцова Т. О., 2020): у межах загального аналізу функціонування наукових інституцій окремі розділи цих авторів присвячені випуску періодичних видань та їхньому внеску в популяризацію науково-технічних знань.

В окрему групу доцільно виділити праці, присвячені регіональним відділенням Російського технічного товариства (РТТ) в Україні. Їхні періодичні органи слугували ключовою платформою для оприлюднення результатів досліджень та обміну професійним досвідом. Зокрема, видавнича активність Київського відділення РТТ детально проаналізована в роботах О. О. Грицюти (Грицюта О. О., 2012) та С. С. Довганюка (Довганюк С. С., 2015). Роль Південно-Російського товариства технологів та значення його часопису для наукового розвитку України розглядають у своїх студіях С. А. Радогуз (Радогуз С. А., 2023) та С. Тимофеев (Тимофеев С., 2024).

Важливе значення для поступу науки мала також видавнича справа вищих навчальних закладів Катеринослава та Харкова, яку досліджує Н. М. Кушлакова (Кушлакова Н. М., 2019). Водночас, попри значний доробок попередників, поза увагою сучасних науковців залишається діяльність низки професійних об'єднань початку ХХ ст., зокрема Київського товариства з нагляду за паровими котлами (далі – Товариство), що зумовлює актуальність дослідження.

Метою роботи є введення до наукового обігу та систематизація відомостей про журнал «Вісті Київського товариства з нагляду за паровими котлами», дослідження еволюції його редакційної політики від практико-прикладного бюлетеня до наукового видання в контексті загальних тенденцій розвитку тогочасної технічної періодики, виявленні структури та змістовного наповнення його часопису, а також з'ясування ролі Товариства у популяризації фахових знань серед інженерно-технічної спільноти.

Київське товариство з нагляду за паровими котлами офіційно свою діяльність розпочало 2 листопада 1910 р., коли Міністром торгівлі та промисловості Російської імперії було затверджено його статут¹. Головною метою діяльності Товариства був нагляд за будовою, утриманням та оглядом парових котлів. Це було об'єднання власників парових машин великих промислових підприємств, заводів, фабрик, а також приватних парових котлів, що викорис-

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 577. Оп. 1. Спр. 2. Зносини з Міністерством торгівлі та промисловості. Арк.10.

товувалися для побутових потреб, таких як, наприклад, опалення будинків, на території Київської, Волинської, Подільської, Чернігівської та Полтавської губерній. Видання друкованого органу Товариства стало одним з його першочергових завдань, про що свідчить те, що вже 19 лютого 1911 р. Київський губернатор підписав свідоцтво про дозвіл на видання журналу «Вісті Київського товариства з нагляду за паровими котлами». У заяві на видання журналу визначалася наступна програма: 1) узаконення та урядові розпорядження; 2) технічний відділ, до якого мали входити такі матеріали як ознайомлення з результатами діяльності товариства, повідомлення про випадки з паровими котлами та з'ясування їх причин, ознайомлення з новітніми конструкціями та удосконаленням парових котлів, двигунів та апаратів, практичні вказівки щодо будови, експлуатації, нагляду за паровим господарством, ознайомлення кочегарів та машиністів з їхніми обов'язками, а також обмін думками між фахівцями².

Оскільки Товариство створювалося на комерційній основі, а всі його члени мали сплачувати щорічні внески, то для них журнал був безкоштовним. Для інших читачів передплата становила 3 крб. на рік³.

У перший рік «Вісник» виходив під редакцією професора КПІ О. Я. Ступіна – першого завідувача кафедри парових котлів на механічному відділенні Київського політехнічного інституту, відомого теплотехніка того часу, фахівця з котельної техніки.

Перший номер часопису побачив світ вже у лютому 1911 р. У передовій статті почесного члена Київського товариства, інженера-механіка О. О. Мікуліна, розглядалася мета та завдання організації, історія її створення та перші кроки діяльності. Також були опубліковані статті практичного характеру: «Вибух паровиків цукрового заводу» та «Гудіння парових котлів», що супроводжувалися описами та ілюстраціями⁴.

У доповіді Правління Товариства надзвичайному першому зібранню членів від 25 лютого 1911 р. повідомлялося, що на друкування журналу в цьому році планувалося виділити 4000 крб. Однак частину цих коштів мала покрити публікація технічних оголошень, тому у бюджет було закладено 2000 крб.⁵

За перший рік існування журналу вийшло 12 номерів. У них, окрім матеріалів про діяльність Товариства було опубліковано 33 статті технічного характеру з різних питань техніки та парових машин, 12 описів різних випадків при експлуатації парових машин, а також огляд журналів та бібліографія. Правління Товариства відзначило низку публікацій своїх працівників, зокрема інженера Т. Т. Усенка – «Про випробування та розрахунок паропроводів» та «Випробування парових котлів». На увагу також заслуговували праці «Причини іржавіння заліза» та «Дослідження випадків руйнування котельного заліза» І. Фешенка-Чоповського, «Нові таблиці для насичених парів води» І. Ганицького, «Контроль парових котлів у Юзефсько-Миколаївському цукровому заводі» Ф. Богатка. Були опубліковані статті про боротьбу з димом та досвід закордонних інженерів у цій галузі, поверхнєве горіння та його застосування у промисловості, гудіння парових котлів, можливості економії палива у локомотивах, несправності у силових установках, про новітні удосконалення у топках, нові водотрубні котли та ін.

З 1912 р. головним редактором журналу було призначено інженера Товариства Т.Т. Усенка. Правління прагнуло зробити видання ще більш практичними. З цією метою воно зверталося до усіх технічних керівників підприємств – членів Товариства із закликом ділитися власними спостереженнями та запитамі⁶.

² ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 18. Видання журналу, дозволеного Губернатором. Арк. 1.

³ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 14. Доповіді та звіти загальних зборів. Арк. 2.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 7. Протоколи загальних зібрань та акти ревізійних комісій. Арк. 67–72.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 14. Доповіді та звіти загальних зборів. Арк. 2.

⁶ Там само. Арк. 20.

Структура часопису поступово удосконалювалася. На початку 1913 р. констатували, що кількість співробітників журналу збільшилася. У 1912 р. 2/3 публікацій склали оригінальні статті членів Товариства і які стосувалися контролю у галузі парової техніки та публікації різних випадків із практики інженерів, і лише 1/3 склали переклади з іноземних видань. Було засновано нову рубрику «Поштова скринька», де розміщувалися питання, адресовані в редакцію та відповіді на них членів Товариства, або співробітників. Також постійним став бібліографічний відділ, що пропонував огляд закордонних фахових журналів⁷.

У 1913 р. «Вісник» дедалі більше набував наукового спрямування: 97% авторів були провідними спеціалістами галузі парової техніки⁸. Кількість передплатників, які не були членами Товариства, постійно зростала. У 1914 р. частка оригінальних статей сягнула 98% і тільки 2% – перекладених, місцевих авторів – 56%, іногородніх – 44%, авторів – членів Товариства – 19%, не членів Товариства – 81%. Це свідчило про високу популярність часопису не тільки серед членів Товариства, а й серед фахівців у цій галузі. Правління Товариства продовжувало наголошувати на тому, що видання повинно відповідати місцевим запитам та мати практичний характер.

У 1914 р. Правління відхилило пропозицію Московського товариства приєднатися до спільного видання загального журналу декількох товариств Російської імперії. Основною причиною було переконання, що в подальшому, після завершення Світової війни Наддніпрянська Україна активно розвиватиме промисловість, а отже, потребуватиме власного друкованого органу «оскільки у будь-якій галузі промисловості техніка відіграє величезну роль», а вивченню її і був присвячений журнал. Про принципову позицію членів Товариства свідчить і те, що з серпня 1914 р. журнал відмовився від реклами на своїх сторінках продукції німецьких фірм⁹.

З початком військових дій видання журналу наштовхнулося на значні труднощі, пов'язані з папером для друку: його стало важче отримати, збільшилися ціни, а якість паперу стала значно гіршою. Це усе затримувало видання журналу. Проте, у редакції була достатня кількість матеріалу й усі 12 номерів у 1915 р. були випущені. Статті, як і раніше, у більшості були оригінальними, перекладних було тільки 2,5%.

Деякі розділи журналу, які вимагали регулярної роботи співробітників, такі як огляд поточної літератури, патентів, довелося скоротити чи призупинити на деякий час, однак збільшився обсяг дрібних технічних нотаток до 30,5% завдяки технічній діяльності у зв'язку з появою нових організацій. Незважаючи на усі негаразди, обсяг текстів в журналі продовжував збільшуватися і складав 293 сторінки у порівнянні з 268 сторінками у 1914 р.¹⁰

Крім видання щомісячного журналу Товариство також друкувало окремі видання практичного характеру. Так 1912 р. було видано курс лекцій інженера Т. Т. Усенка з кочегарної справи «Що потрібно знати кочегару». Усім підприємствам – членам Товариства було безкоштовно надано екземпляри¹¹.

У 1914 р. прийняли участь у спільному з іноземними товариствами виданні «Праць 43 З'їзду Інтернаціонального Союзу Товариств з нагляду за паровими котлами» під редакцією професорів Г. Ф. Делпа та Г. А. Якобсона, що були результатом практичної діяльності великої кількості європейських товариств котлонадзора з багатьох технічних питань парового господарства. Товариство також придбало права на загальне видання «Правил для кочегарів», схвалених Відділом промисловості Міністерства торгівлі та промисловості Російської імперії¹².

⁷ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 14. Доповіді та звіти загальних зборів. Арк. 26–27.

⁸ Там само. Арк. 14.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 38. Загальне зібрання VII-е 22 лютого 1915 р. Арк. 3–4.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 14. Доповіді та звіти загальних зборів. Арк. 32, 35.

¹¹ Там само. Арк. 28.

¹² ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 38. Загальне зібрання VII-е 22 лютого 1915 р. Арк. 4.

1914 р. планувалося видання, переклад з італійської з дозволу автора, «Настанови особам, приставленим до догляду за локомотивами», проте відмовилися від перекладу та друку у зв'язку з початком воєнних дій¹³. Тож не зважаючи на складні обставини, публіцистична діяльність продовжувалася навіть з початком Світової війни.

Отже, видавнича діяльність Київського товариства з нагляду за паровими котлами стала важливим етапом у становленні «журнальної науки» в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. Заснування часопису «Вісті Київського товариства з нагляду за паровими котлами» вже у перший рік роботи організації свідчить про пріоритетність науково-інформаційного обміну для професійної спільноти. Видання не лише документувало діяльність Товариства, а й перетворилося на важливий інструмент формування професійної спільноти теплотехніків та інженерів-механіків.

Журнал став ефективною платформою для об'єднання власників парових машин та інженерно-технічної інтелігенції регіону. Попри комерційну основу Товариства, видання виконувало просвітницьку функцію, популяризуючи знання про безпеку, економічність та новітні технології в енергетиці.

Позиція редакції щодо збереження власного друкованого органу (відмова від злиття з московським виданням) та продовження випуску всіх номерів у складних умовах Першої світової війни підкреслює високий рівень самоорганізації та усвідомлення важливості власної наукової школи для розвитку промисловості України.

Список літератури

Головко М. В., 2001. Вітчизняні науково-технічні товариства та їх вплив на розвиток науки і техніки. *Фізика та астрономія в школі*. №6 (24). 27–30.

Грицюта О. О., 2012. Внесок Київського відділення Російського технічного товариства в технічний розвиток Південно-Західного краю Російської імперії у II пол. ХІХ ст. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. (24). 17–25.

Демуз І. О., 2014. *Наукові товариства на теренах України ХІХ – початку ХХ ст.: полілог учених і епох: монографія*. Переяслав-Хмельницький.

Довганюк С. С., 2015. Історія становлення та розвитку механіко-будівельного відділу Київського відділення Російського технічного товариства (кінець ХІХ – поч. ХХ століть). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. (44/2). 231–236.

Кушлякова Н. М., 2017. *Громадсько-наукові об'єднання інженерів промислових регіонів України: друга половина ХІХ – початок ХХ ст.* Дисертація доктора історичних наук. Харків.

Кушлякова Н. М., 2019. Видавнича справа інженерно-технічних товариств при вищих навчальних закладах Катеринослава та Харкова – важливе джерело дослідження історії їх діяльності (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 28 (1). 54–63.

Радогуз С. А., 2023. Значення технічних об'єднань у науково-технічному поступі в Україні ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі південно-Російського товариства технологів та Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів). *Актуальні питання у сучасній науці*. 11(17). 1230–1241.

Таранцова Т. О., 2020. *Київське агрономічне товариство (1909–1918): монографія*. Київ.

Тимофєєв А., 2024. Просвітницька роль журналу Південноросійського товариства технологів у контексті технічного поступу в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Історія науки і біографістика* (3). 189–202.

Simon J., 2022. Scientific Publishing: Agents, Genres, Technique and the Making of Knowledge. *Histories*. 2 (4). 516–541.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 14. Доповіді та звіти загальних зборів. Арк. 33.

Lyudmila Ignatova

PUBLISHING ACTIVITIES OF THE KYIV STEAM BOILER SUPERVISION SOCIETY (1911–1915): STRUCTURE, CONTENT, AND ROLE IN THE PROMOTION OF TECHNICAL KNOWLEDGE

The article examines the process of the formation of the publishing activity of the Kyiv Society for Supervision of Steam Boilers as an important component of the development of scientific and technical periodicals in Dnieper Ukraine at the beginning of the 20th century. Based on archival materials, the history of the creation of the magazine "News of the Kyiv Society for Supervision of Steam Boilers", which began publication in 1911, is presented. The structure, thematic content and evolution of the journal, which combined regulatory and legal materials, scientific articles, practical recommendations, accident analysis, reviews of the latest designs and technical improvements, bibliographical reviews and professional discussion, are analyzed. Special attention is paid to the editorial policy of the publication, which consisted in increasing the share of original publications and expanding the circle of authors, among whom leading specialists in the field of steam technology prevailed. The financial principles of the journal's functioning, its free distribution among members of the Society and the gradual increase in the number of third-party subscribers are highlighted. It is shown that the publication performed not only an informational, but also a consolidating and educational function, contributing to the formation of a professional community of mechanical engineers and heat engineers of the region.

The position of the Board on preserving the independence of the printed organ and refusing to merge with the Moscow publication is analyzed. Special attention is paid to the functioning of the magazine in the conditions of the First World War, when, despite the shortage of resources and economic difficulties, the editorial staff managed to maintain the periodicity of the publication and increase the volume of publications. It is determined that the publishing activity of the Society, which also included the release of specialized manuals for technical personnel (stokers), played a key role in popularizing knowledge, increasing technical culture at enterprises, ensuring industrial safety and forming the professional identity of the Ukrainian engineering community. It is proven that the publishing activity of the Society became an important stage in the formation of technical journalism in Ukraine at the beginning of the 20th century and provided an effective platform for scientific and information exchange and professional growth of specialists in the field of thermal energy.

Key words: *scientific and technical societies, technical periodicals, steam engines, heat engineering, professional communication, engineers.*

References

- Holovko M. V., 2001. Vitchyzni naukovo-tekhnicni tovarystva ta yikh vplyv na rozvytok nauky i tekhniky [Domestic scientific and technical societies and their influence on the development of science and technology]. *Fizyka ta astronomiia v shkol.* (6). 27–30. (In Ukrainian).
- Hrytsiuta O. O., 2012. Vnesok Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva v tekhnichni rozvytok Pivdenno-Zakhidnoho kraiu Rosiiskoi imperii u II pol. XIX st. [Contribution of the Kyiv branch of the Russian Technical Society to the technical development of the South-Western region of the Russian Empire in the second half of the 19th century]. *Intelihentsiia i vlada. Serii: Istorii.* (24). 17–25. (in Ukrainian).
- Demuz I. O., 2014. *Naukovi tovarystva na terenakh Ukrainy XIX – pochatku XX st.: poliloh uchenykh i epokh: monografiia* [Scientific societies in Ukraine in the 19th – early 20th centuries: a polylogue of scientists and epochs: a monograph]. Pereiaslav-Khmelnitskyi. (In Ukrainian).
- Dovhaniuk S. S., 2015. Istoriia stanovlennia ta rozvytku mekhaniko-budivelnoho viddilu Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva (kinets XIX – poch. XX stolit) [History of the formation and development of the mechanical and construction department of the Kyiv branch of the Russian Technical Society (late 19th – early 20th centuries)], *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu.* (44/2). 231–236. (In Ukrainian).
- Kushlakova N. M., 2017. *Hromadsko-naukovi ob'iednannia inzheneriv promyslovykh rehioniv Ukrainy: druha polovyna XIX – pochatok XX st.* [Public and scientific associations of engineers in the industrial regions of Ukraine: second half of the 19th – early 20th century]. Thesis for the degree of Doctor of Historical Sciences. Kharkiv. (in Ukrainian).
- Kushlakova N. M., 2019. Vydavnycha sprava inzhenerno-tekhnicnykh tovarystv pry vyshchykh navchalnykh zakladakh Katerynoslava ta Kharkova – vazhlyve dzherelo doslidzhennia istorii yikh diialnosti (kinets XIX – pochatok XX st.) [Publishing activities of engineering and technical societies at higher

educational institutions of Katerynoslav and Kharkiv – an important source for researching the history of their activities (late 19th – early 20th century)], *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky*. 28(1). 54–63. (In Ukrainian).

Radohuz S. A., 2023. Znachennia tekhnichnykh obiednan u naukovo-tekhnichnomu postupi v Ukraini XIX – na pochatku XX st. (na prykladi pivdenno-Rosiiskoho tovarystva tekhnolohiv ta Kyivskoho politekhnichnoho tovarystva inzheneriv i ahronomiv) [The significance of technical associations in scientific and technical progress in Ukraine in the 19th – early 20th centuries (the case of the South Russian Society of Technologists and the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists)], *Aktualni pytannia u suchasni nauki*. (11). 1230–1241. (In Ukrainian).

Tarantsova T. O., 2020. *Kyivske ahronomichne tovarystvo (1909–1918): monohrafiia* [Kyiv Agronomic Society (1909–1918): a monograph]. Kyiv. (In Ukrainian).

Tymofieiev A., 2024. Prosvitnytska rol zhurnalu Pivdenorosiiiskoho tovarystva tekhnolohiv u konteksti tekhnichnoho postupu v Ukraini naprykinci XIX – na pochatku XX st. [The educational role of the journal of the South Russian Society of Technologists in the context of technical progress in Ukraine in the late 19th – early 20th centuries]. *Istoriia nauky i bihrafistyka*. (3). 189–202. (In Ukrainian).

Simon J., 2022. Scientific Publishing: Agents, Genres, Technique and the Making of Knowledge. *Histories*. 2(4). 516–541. (In English).

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026